

KARAYCA AĞITLARDAKİ TEOLOJİK UNSURLAR*

Theological Elements in Lamentations in Karaim Language

Dr. Öğr. Üyesi Murat KOÇAK**

ÖZ

Karay Türkleri, Türk dünyasının en batıda yer alan temsilcilerinden olup inanç dairesinin edebiyata yapmış olduğu etkilerin görülmesi açısından incelenmeye değer nitelik taşımaktadırlar. Dünya üzerinde ‘Karay’ inancına sahip iki grup bulunmaktadır. Bu gruplardan ilkinin Anan Ben David’in VIII. asırda sistematik hale getirdiği bu nedenle de ilk dönemlerde “Ananiye” sonraları ise ‘Karay’ olarak isimlendirilen İsrailoğulları kökenli Karaylar meydana getirirken Karay inancına sahip diğer grubu Hazar İmparatorluğu’nda bu inanca geçen Türk kökenli Karaylar oluşturur. Bu ikinci grup Hazar İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra Kırım, İstanbul, Litvanya ve Polonya’ya göçmüşlerdir. Etnik olarak Türk olan Karaylar kendilerini Karay veya Karaylar olarak nitelermekte olup kökenlerini İsrailoğullarına değil Hazar Türklerine dayandırmakta ve Türk köklerine vurgu yapmaktadırlar. Farklı bir inanç dairesi içinde olmaları, köklerinden getirdikleri müsterek âdetleri yok etmemiş, Karay inancının getirdiği ritüeller ve kavramlarla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu farklılığı ‘ağıt’ terimini ifade eden kelimeye dahi görmekteyiz. Ağıt kavramı için, Karay Türkçesinde ‘sığıt, sıyıt, sarnav’ terimleri yanında İbranice kökenli קָרָא ‘kına’ kavramı da kullanılmaktadır. İnsanoğlunun yaşamının son noktası olan ölüm hadisesinin, yakın çevreye verdiği hüznün dizelere, sözlere, ezgilere dökülmüş şekli olan ağıtın Karay Türklerinde inanç çevresinde gelişmesi de bu yönüyle pek tabiidir. Bu yazıda, hem Karay cemaatine hizmet eden dört Karay hazzan tanıtılmış hem de vefatları üzerine yazılan ağıtlarda inançların etkisi belirtilmiştir. ‘Hazzan’ Karay ibadethanesinde yani kenesada görevli olan din adamı için kullanılan bir terimdir. Hazzanlar sadece kenesada ibadeti yürütmemiş, toplum içinde halkın gelişmesi ve bilinçlenmesi için de çalışmışlardır. Karayların hazzan ve ribbilere (öğretmen) vermiş oldukları değer ve göstermiş oldukları hürmetin, onların dünyadan göçmeleri sonrasında cemaat üzerinde bıraktığı derin teassürle cümlelere yansdığı görülmektedir. Özellikle, bu teassür ve yas havasında görülen Musevi inancının etkileri, ‘kahal, Tora, Adonay, mitsva, Şabbat, Şemot, tihyat metim, merkava vb.’ İbranice ödüncleme kelimelerle kendisini göstermektedir. İncelenen dört farklı ağıt metnine konu olan dört isim de hazzanlık görevini yapmış önemli Karay âlimleridir. Bu önemli ribbi ve hazzanların ortak özellikleri ‘cemaatleri için yaptıkları çalışmalar, doğru kişilik, yedi bilgeliği bilme, Tevrat’ın emirlerine göre yaşama, ardından şerefli bir san bırakmalarıdır. Çalışmada incelenen ağıt metinleri; Ribbi Josef Leonowicz’in kaleme aldığı ‘Kınası Ribbi Szalomnun Zaħarjasiewiczzin’ (Ribbi Şalom Zaħarjasiewicz’in Ağıtı) ve ‘Kınası Ribbi Avrahamın Leonowiczzin Ol Szofetnin’ (Hakim Ribbi Avraham Leonowicz’in Ağıtı) adlı ağıtları, Ribbi Simcha Leonowicz’in yazdığı ‘Kınası Ribbi Jeszua Josef Mordkovicznin’ (Ribbi Jeszua Josef Mordkovicznin’in Ağıtı) adlı ağıtı ve Ribbi Zarach’in Ribbi Jeszuanın oğlu Ribbi David için kaleme aldığı ağıttır. Karaylar için bu kadar önemli olan bu hazzanların dünyadan göç ettiklerinde arklarında bıraktıkları üzüntü de o oranda derin olmuş ve Tevrat’ın emirlerine göre yaşayıp, arklarından bıraktıkları şerefli san meziyetleriyle övülmüştür. Ribbilerin çocukluklarından başlamak üzere hayatlarındaki önemli noktaları, onları diğer insanlardan ayıran özellikleri ve cemaatleri için yapmış oldukları hayırların işlenmiş olduğu mısralardan sonra ölüm tarihleri Karaylara has olan takvim esas alınarak verilmiştir. Bu teolojik unsurların hâkim olduğu Karay Türklerinin ağıt metinleri yukarıda verilen detaylar çevresinde tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Karay Türkleri, Karayca, Karaim, Musevi, ağıt.

ABSTRACT

Karaim Turks are one of the representatives of the Turkic world located in the farthest west, and they are worth examining in terms of seeing the effects of their faith part on literature. There are two groups in the world who have the 'Karait' belief. The first of these groups is Anan Ben David's VIII. For this reason, the Karaites of Israeli origin, who were called "Ananiye" in the first period and "Karay" in the later periods, were formed. The other group with the Karait belief is the Karaites of Turkish origin, who converted to this belief in the Caspian Empire. This group, after the collapse of the Khazar Empire, migrated to Crimea, İstanbul, Lithuania and Poland. The Karaites, who are ethnically Turkish, describe themselves as "Karay or Karaylar",

* Geliş tarihi: 24 Mayıs 2021 - Kabul tarihi: 6 Eylül 2023

Koçak, Murat “Karayca Ağıtlardaki Teolojik Unsurlar” *Milli Folklor* 139 (Güz 2023): 94-105

** Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Denizli/Türkiye, muratkami@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0136-8598.

and they base their origins not on the Israelites but on the Khazar Turks and emphasize their Turkish roots. Being in a different belief circle did not destroy the common customs they brought from their roots, but gained a new dimension with the rituals and concepts brought by the Karaite belief. We see this difference even in the word that expresses the term 'lament'. For the concept of lament, the Hebrew-originated קִינָה "kına" concept is also used in addition to the terms 'sıgıt, sıyt, sarnav' in Karay Turkish. It is also natural that the lament, which is the form of the death incident, which is the last point of human life, the sorrow it inflicts on the immediate environment, has been poured into verses, words and melodies, develops around the faith in the Karaim Turks. In this article, four Karay 'hazzan's who served the Karay community were introduced and the concepts of beliefs found in laments written after their deaths were specified. 'Hazzan' is a term used for the clergyman who is in charge of the Karay sanctuary, that is, the kenes. Hazzans not only performed the worship in the kenessa, but also worked for the development and awareness of the people in the society. It is seen that the value and respect that Karaites gave to 'Hazzan' and 'ribbi' (teachers) were reflected in the sentences with the deep sorrow they left on the community after their demise from the world. Especially, the effects of the Jewish belief seen in this mood of sadness and mourning manifest itself with Hebrew borrowing words such as "kahal, Torah, Adonay, mitsva, Shabbat, Shemot, tilyat metim, merkava, etc." The four names that were the subject of the four different texts of lament examined were important Karai scholars who served as religious scholars. The common characteristics of these important ribbi and hazzans are "their work for their community, the right personality, knowing the seven wisdoms, living according to the orders of the Torah, and then leaving an honorable name". The texts of lament examined in the study are as follows: 'Kınası Ribbi Szalomnun Zaharjasiewicznin', 'Kınası Ribbi Awhrahamnın Leonowicznin Ol Szofetnin', "Kınası Ribbi Jezsua Josef Mordkowicznin", "Kınası Ribbi Jezsuannın oğlu ribbi David". The sadness that these hazzans, who were so important to the Karaites, left behind them when they departed from the world was so deep and they lived according to the orders of the Torah and were praised for their honorable qualities they left behind. The Lament texts of the Karaite Turks, dominated by theological elements, have been analyzed within the details given above.

Keywords

Karaites, Karaim Language, Karaims, Jewish, lament.

Giriş

Ölüm, insan yaşamının geçiş evrelerinin sonuncusunu oluşturmaktadır. Doğumuyla başlayıp çocukluk çağının ilk dönemleriyle devam eden, gençlik evresi ile şekillenen ve evlilik dönemiyle yeni bir boyut kazanıp adeta çizilen bir çemberde hareket eden insanın son evresi 'ölüm' ile kapanmaktadır. Ölüme dayalı inanışlar, ritüeller, dualar ve acıklı/övcü sözler tüm dünya kültüründe farklı şekillerde de olsa az ya da çok bulunmakta ve icra edilmektedir. Ölümden sonra; ölen kişinin yokluğundan duyulan acı ve ruhta bıraktığı derin izler belirli bir ritimde veya şiirsel olarak dile getirilmektedir. Çoğu toplumda bu ritimle beraber, giysi parçalama, yüz ve saç yolma gibi ruhtaki sızıyı dışa vurma gereği de hissedilmekte ve ritüel olarak nesilden nesle aktarılmaktadır. Yakılan ağıt veya okunan ağıt metninde; ölen şahsın iyilikleri, hayatta çekmiş olduğu sıkıntıları veya geçirdiği güzel günleri konu edinerek duyulan üzüntü dile getirilir ve sonsuz hayatı için dualar edilip iyi dileklerde bulunulur. Bu minvalde TDK Türkçe Sözlükte 'ağıt' kavramı şöyle açıklanmaktadır: "Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felâketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sağı, mersiye." (1998: 37).

Ağıt üzerine yapılan tüm çalışmalarda ortak duygu, kaybetmenin sonucu olarak meydana çıkan üzüntü, yokluk ve acıdır. Pertev Naili Boratav ağıt terimini "ölümlerin ardından bir gelenek çerçevesinde düzenlenen törenlerde yakılmış ve söylenmiş türkü" olarak tanımlarken Şükrü Elçin, "İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme üzüntü, telâş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, tâlihsizliklerini, şikâyetlerini düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde umumiyetle "ağıt" adı verilir" sözleri ile açıklamıştır (Boratav, 1982: 471; Elçin, 2004: 290). Benzer şekilde açıklama yapan isimlerden Örnek, 'ağıt' terimini *Anadolu Folklorunda Ölüm* adlı eserinde "genel olarak ölenin, seyrek olarak da kişiyi

ve toplumu derinden etkileyen olayların ardından oluşturulan türkü” olarak tanımlarken Alptekin “vakitli veya vakitsiz bir ölüm karşılığında insanların duyduğu üzüntüyü dile getiren manzumeler” olarak açıklamaktadır (Örnek, 1972: 218; Alptekin, 1982: 13). Kaya da ayrılık teması üzerinde durarak “ayrılığın doğurduğu acı nedeniyle ortaya çıkan lirik ürünler” tanımını yapar (Kaya, 20002: 304). Bali ise ölenin kimliğine bakılmaksızın arkalarından önce mensur daha sonra manzum olarak ifadeye dökülen hislerin ağıtların ilk örneğini oluşturduğunu belirtmekte ve şekilleri, heyecanları büyük ölçüde farklılık gösterse de tüm topluluklarda bulunduğunu açıklar (Bali, 1969: 1). Mehmet Aça da *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*’nda “Başta insan olmak üzere, ölen canlılar ve mekânlar için yakılan ağıtlar genellikle manzumdurlar. Nesir olan ağıtların da manzum özellikleri ağır basmaktadır. (Görkem 2001: 26, Aça 2004: 273)” ifadeleriyle kaybedilen nesne ve mekanların da ağıda konu olabileceğini belirtirken manzum yapısı ile öne çıktığını kaydeder.

Esasında yeryüzündeki varlığın yoklukla yüzleştiği ve kaybetme duygusu ile ayrılığın neden olduğu acının yansıdığı ve ritimsel-şekilsel olarak da çevreye yansıtıldığı ağıtların ilk insanın beri tüm dünya milletlerinde ortak bir paydada ‘yas’ törenlerinde bulunduğu görülmektedir. TDV İslâm Ansiklopedisinde ‘ağıt’ maddesindeki “Ağdın Türkler’de çok eski bir geleneği vardır. Orhon yazıtlarında yuğ ve sığıt olarak adlandırılan bu türe, *Divânü lugâti’t-Türk*’teki Alp Er Tonga sagusu ilk örnek sayılabilir.” cümlelerinde Türk dünyasında Orhun yazıtlarından, *Divânü Lugâti’t-Türk*’e kadar ilk eserlerimizde yas tutma ve ağdın icra edilişi aktarılmaktadır.

Günümüz Türk lehçelerinde ağıt terimi için mersiye, joqtaw, cokaq, koşok, bozlaw ve ağı gibi terimler kullanılmaktadır (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991: 8; Özdemir, 2015: 23). Çalışmanın konusu olan Karay Türklerinde ise ağıt için *Slownik Karaimsko-Rosyjsko-Polski* adlı ‘Karayca-Rusça-Lehçe’ sözlüğünde Eski Türkçedeki ‘sığıt’ ve ses değişimi ile ‘sıyt’ sözcüklerinin yanı sıra ‘ağlamak, dövünmek’ anlamına gelen ‘sarna-’ fiilinden türeyen ‘sarnav’ kelimesi ve özellikle batı Karay ağzında, Trakay ve Haliç-Lutsk metinlerinde İbranice kökenli קינה kina¹ kavramı kullanılmaktadır (1974: 386, 458).

Bu makalede Kıpçak grubu Türk lehçelerinden biri olan Karay Türkçesi bağlamında ağıt metin örnekleri değerlendirilecektir. ‘Karay’ terimi öncelikle bir inancı ifade etmektedir. Kaynaklarda “Karay, Karaim ve Carait” gibi farklı terimlerle karşılaştığımız kelime etimolojik olarak; İbranice’de קרא (kara) (okudu) fiilinden gelmekte olup קראים (karaim) kelimesi de ‘okuyucular’ anlamına karşılık gelmektedir. Dünya üzerinde ‘Karay’ inancına sahip iki grup bulunmaktadır. Bu gruplardan ilkinin Anan Ben David’in VIII. asırda sistematik hale getirdiği bu nedenle de ilk dönemlerde “Ananiye” olarak isimlendirilen İsrailoğulları kökenli Karaylar oluşturur. Tora’nın (Tevrat) sahipleri anlamında “Baalei la Mikra” veya “Tora’nın Evlatları” anlamında “Bene Mikra”/“Bnei ha Mikra” olarak da bilinen bu grup IX. asırdan sonra Karay olarak isimlendirilmeye başlanmıştır (Besalel, 2001: 311; Güleriyüz, 2009: 47).

Karay inancına sahip diğer grubu Hazar İmparatorluğu’nda bu inanca geçen Türk kökenli Karaylar oluşturur. Bu grup da Hazar İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra; Kırım, İstanbul, Litvanya ve Polonya’ya göçmüşlerdir. Etnik olarak Türk olan Karaylar kendilerini Karay veya Karaylar olarak nitelemekte olup kökenlerini İsrailoğullarına değil Hazar Türklerine dayandırmakta ve Türk köklerine vurgu yapmaktadırlar.

Bu çalışmada Karay ağıtları, dört önemli hazzan ve ribbinin vefatları sonrasında yazılan ağıt metinleriyle değerlendirilmiştir. ‘Ribbi’ ve ‘hazzan’ kavramlarının hem ağıtlarda yer alması hem de Karay yaşamında önemli bir yer tutması nedeniyle bu te-

rimlere yakından bakmakta fayda vardır. *Ribbi* terimi *rabi*, *rabbi* biçimleriyle de kullanılmakta olup hem öğretmenliği hem de önemli bir dini unvanı ifade etmektedir. Yahudilik Ansiklopedisi'nde *rabi* kelimesinin anlamı 'nitelikli bir Yahudi din yetkilisi ve öğretmenin ünvanı' olarak geçmektedir (2002: 515). *Hazan/hazzan* olarak da ifade edilen kavram ise, Karay ibadethanesinde görevli olan din adamı için kullanılır. *Yahudi Ansiklopedisi*'nde *hazzan* kelimesinin anlamı 'sinagogda görev yapan din adamı' olarak verilmektedir (2002: 205).

Çalışmaya konu olan *ribbi* ve *hazzanlar*, 'Ribbi Szalom Zaħarjasiewicz, Ribbi Awraham Leonowicz, Ribbi Jezua Josef Mordkowicz ve Ribbi David'dir. Makalede incelenen ağıt metinleri ise Ribbi Josef Leonowicz'in kaleme aldđđı 'Kınası Ribbi Szalomnun Zaħarjasiewicznin' (Ribbi Şalom Zaħarjasiewicz'in Ağıdı) ve 'Kınası Ribbi Awrahamnın Leonowicznin Ol Szofetnin' (Hakim Ribbi Avraham Leonowicz'in Ağıdı) adlı ağıtları, Ribbi Simcha Leonowicz'in yazdđđı "Kınası Ribbi Jezua Josef Mordkowicznin" (Ribbi Jezua Josef Mordkowicz'nin Ağıdı) adlı ağıdı ve Ribbi Zarach'ın Ribbi Jeszuanın oğlu *ribbi* David için kaleme aldđđı ağıttır.

Ağıt metinleri, Karay Türkçesi ile yayımlanan ilk periyodik dergi olan ve editörlüğünü Aleksander Mardkowicz'in yaptđđı Karay Avazı'nın 1933 yıllı altıncı sayısından ve 1936 yılındaki onuncu sayısından alınmıştır. İncelenen dört ağıt metni, "Kınası Ribbi Szalomnun Zaħarjasiewicznin" metni merkezinde değerlendirilmiş ve Karay Türklerine ait halk edebiyatının dinsel bağlamda nasıl şekillendiđđi gösterilmiştir.

Makalenin birinci bölümü olan 'Ağıt Şairleri ve Ağıda Konu Olan Şahıslar'da ağıt metinlerini kaleme alan isimler ile vefatları sonrası kendileri için ağıt yazılan *ribbi/hazzanlar* tanıtılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, incelemeye konu olan ağıtların merkezini oluşturan Ribbi Josef Leonowicz'in kaleme aldđđı 'Ribbi Şalomnun Zaħarjasiewicznin/ *Ribbi Şalom Zaħarjasiewicz'in Ağıdı*' şiiri aktarılmıştır. Son bölümü oluşturan 'Cemaate Olan Hizmetleri ve Meziyetleri Övülür' kısmında, 'cemaatleri için yaptıkları çalışmalar, doğru kişilik, yedi bilgeliđđi bilme, Tora'nın emirlerine göre yaşama, ardından şerefli bir san bırakmaları' gibi özelliklerle övülen *hazzan* ve *ribbilerin* meziyetlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümün 'Ölüm Anı ve Cemaate Sesleniş' başlıđđı altında da *hazzan* ve *ribbilerin* ölüm anları ve cemaatin bu durum karşısındaki davranışları incelenmiştir.

I. Ağıt Şairleri ve Ağıda Konu Olan Şahıslar

İncelemenin merkezini, Ribbi Josef Leonowicz'in kaleme aldđđı 'Kınası Ribbi Szalomnun Zaħarjasiewicznin' (Ribbi Şalom Zaħarjasiewicz'in Ağıdı) adlı ağıt metni oluşturmaktadır. 1851-1866 yılları arasında Haliç Karay cemaatinde *hazzanlık* görevi yapan Ribbi Josef Leonowicz, 1801-1810 yılları arasında *hazzanlık* yapan önemli din adamı Ribbi Şalom Zaħarjasiewicz'in vefatı üzerine bu ağıt metnini yazmıştır. "Tora'nın öğretilmesi için çok çaba sarf eden, yaşamını öğrenciler yetiştirmek için harcayan bu övgüye layık *rabbi*"nin 1811 yılında vefat ettiđđini Mardkowicz² Karay Avazı dergisinde söyleyerek doğum yılının bilinmediđđini fakat *ribbinin* fazla uzun ömür sürmediđđini ifade eder. Mardkowicz yazısının ilerleyen cümlelerinde, Ribbi Şalom Zaħarjasiewicz'in eşi Salomea'nın vefatının da *ribbinin* ölümünden 35 yıl sonra yani, 1846 yılında olduğunu bildirir.

İkinci ağıt metni olan 'Kınası Ribbi Awrahamnın Leonowicznin Ol Szofetnin' (Hakim Ribbi Avraham Leonowicz'in Ağıdı) adlı şiiri de Josef Leonowicz yazmıştır. Bu ağıda konu olan şahıs ise şiiri kaleme alan Leonowicz'in babası Avraham Leonowicz'tir. Avraham Leonowicz, 1810-1851 yılları arasında Haliç Karay cemaatinde *hazzanlık* yapmış önemli dini temsilcilerden biri olmuştur. Mardkowicz, dergisinin yine

aynı sayısında Avraham'ı şu cümlelerle övmüştür: “Yabancı devletlerde ve Karay cemaati içinde üne sahip, yabancı dilleri bilen ve iyi öğretici bir rabbi idi. Elli yıla yakın hazzanlık yaptı. Onun okulundan çok öğretici kişi çıktı, iki oğlu da hazzan idi; biri Ha-lic'te diğeri ise Lutsk'ta.”³

İncelenen üçüncü ağıt “Kınası Ribbi Jezua Josef Mordkowicznin” (Ribbi Jezua Josef Mordkowicz'nin Ağıdı) metnidir. Bu ağıdı kaleme alan da Mordkowicz'in öğrencisi Ribbi Simcha Leonowicz'tir. Simcha Leonowicz 1894-1900 yılları arasında hazzanlık yapmıştır. Josef Mordkowicz ise, 1802-1884 yılları arasında yaşamış ve 1866-1884 yılları arasında hazzanlık görevini icra etmiş önemli bir Karaydır.

Son ağıt metni diğer üç metnin aksine Trakay Karay cemaatine aittir. 1587-1657 yılları arasında yaşayan Ribbi Zarach tarafından kaleme alınmıştır. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Ribbi Jezuanın oğlu ribbi David için kaleme alınan bu ağıt metninde, zorluklar ve hastalıklar içinde yaşadığını anladığımız hazzanın 1648 yılında vefat ettiğini görürüz.

II. Kınası Ribbi Şalomnun Zaharjasiewicznin/ Ribbi Şalom Zaharjasiewicz'in Ağıdı

Tundu yarıklar aziz kahalnın/ Söndü ışıkları aziz cemaatin
Ki alındı ribbi, kulu Tenrinin./ Ki alındı rabbi, Tanrı'nın kulu.

Ribbi, yivreticvi, haşam dorunda,/ Rabbi, öğretici, haham neslinden,
Kim ol teneseler anar usunda!/ Kim ona aklınca denktir!
Anar eki paylar aziz Torada/ Ona iki pay aziz Tevrat'ta
İlis berdi biyi bar ol dünyanın./ Pay verdi tüm dünyanın beyi.

Baktı esiklerin Tenri yivinin/ Tanrı evinin kapılarını gördü
Kılma avodasın klegibe cannın./ Yaptı işini canının dileğiyle.
Anar acıldı esih keklernin/ Ona açıldı eşiği göklerin
Kerdi yarıkların aziz Tenrinin./ Gördü nurlarını aziz Tanrı'nın

Yedi huşmalarnı kezledi, bildi,/ Yedi bilgeliği gözledi, bildi,
Aziz muskalların sederin yetti./ Aziz akılların düzenine ulaştı.
Bavlanmahın ic dünyanın anladı,/ İç dünyanın gizemini anladı,
Kendermehin Adonaynın alarnı./ Tanrının göndermiş olduğu

Uşuy oltura ol catırlarında,/ Okuyarak oturur çadırlarda,
Yivretti Toranı aziz kahalda./ Öğretti aziz Tevrat'ı cemaatte.
Hıbburlarıba, ki yazdı alarda,/ Yazmış olduğu eserleriyle,
Yarıttı kezlerin uşuvularının./ Parlattı gözlerini okuyucularının.

Yuvaslıkba kecti, tiri bolhanda,/ Alçakgönüllülükle geçti hayatı,
Micvanı kayyam etti zamanında,/ Mitsvayı sağlamaştırdı zamanında,
Kicli Tenri edi bolusluhunda,/ Güçlü Tanrı onun yardımında idi,
Kalkanlama har vaht aziz kahalnı./ Korumak için her vakit aziz cemaati.

Bar vehinde baktı aziz Toranı,/ Tüm hayatı boyunca aziz Tevratı gözetti,
Uşuma, anlama teren uslarını./ Okuyup, anlayıp derin akılları.
Bu dünyada kerdi tigel yaşısını,/ Bu dünyada gördü tüm iyiyi,
Ol dünyada-yarıttın Adonaynın./ O dünyada Adonay'ın nurunu.

Yas kinlerinden tiz etti yolların,/ *Gençlik günlerinden düz etti yollarını,*
Kim ol kotarır bar mahtavların!/ *O bildirir tüm övgülerini!*
Yivretmehin Yisrael ulanların/ *İsrail evlatlarının öğretmeni*
Ulruk alhışlanhanı Adonaynın./ *Adonay'ın kutsadığı soy.*

Baktı tigellihin sıyılı canının,/ *Gördü değerli canının kusursuzluğunu,*
Ki kaytarhay anı ornuna anın,/ *Ki çevirsin onu, kendi makamına,*
Arasına balkuvlu malağların,/ *Arasına nurlu melekerin,*
Ki tohtahay tahtı tibi Tenrinin./ *Ki dursun Tanrı'nın tahtı dibinde.*

Tora, huşma, kolunda kosuldular,/ *Tora, bilgelik yanına eklendiler,*
Eki cırac kibik anar yarıtılar,/ *İki çıra gibi ona ışıldadılar,*
Turhuzdu Torada sıyılı talmidler/ *İnşa etti Tora'yla kıymetli talebeler*
Ki yivretediler aziz Toranı./ *Ki öğretirler aziz Tevrat'ı.*

Sıyılı şemi anın edi indelgen,/ *Şerefli adı onun çağrılan,*
Haşam ol Raw Şalom, kep-ken bilingen,/ *Haham Raw Şalom, herkesçe bilinen,*
Uvlu dedenin Zaharya indelgen,/ *Zaharya amcanın oğlu diye çağrılan,*
Hali elgeninde-yaslayık anı./ *Şimdi öldüğünde-yas tutalım ona*

Bu rav eldi şabbatında Şemotnun/ *Bu Rab öldü Şemot'un şabatında*
Tandasına boldu astravı anın,/ *Sabahına oldu onun cenazesi,*
Yilda 573 sanı kici peratnın/ *573 yılında küçük Fırat'ın*
Tundu yarıklılı biyik keklernin./ *Söndü ışığı büyük göklerin.*

Yoharhı biy ıstıruvcu canlarını/ *Yukarıdaki Bey ruhları toplayan*
Kabul etkey canın sıyılı ribbinin/ *Kabul etsin hürmetli beyin ruhunu*
Hem yubatkay dahın aziz kahalnı./ *Hem avutsun aziz cemaatini.*
Turhay zamanında Tişyat metimnin./ *Kalksın Tişyat zamanında.*

III. a. Cemaate Olan Hizmetleri ve Meziyetleri Övülür

Karay edebiyatı XX. yüzyıl başlarına kadar Tevrat çevirileri, Tevrat'tan dua ve pasajların yer aldığı edebi türler, ilahiler gibi din ve inanç temelinde gelişmiştir. Din temelinde gelişimini sürdüren bu edebiyata din esaslarını öğretip dini ritüelleri yürüten hazzanların da doğrudan veya dolaylı etkileri olmuştur. Hazzanlar hem dini bilgileri ile halkın inanç ritüellerine katkı sağlamış hem de günlük yaşamın düzenlenmesine yardımcı olmuşlardır. Dini bilgilerle halkı aydınlatırken genç kuşaklara da öğretmenlik yaparak millî ve dini bilincin yerleşmesini sağlamışlardır. Karaylar için bu kadar önemli olan hazzanların dünyadan göç ettiklerinde artlarında bıraktıkları üzüntü de o oranda derin olmuştur. Vefat eden hazzanların/ribbilerin ardından yazılan ağıtlara baktığımızda bazı ortak noktalarla övüldükleri görülmektedir.

Cemaatleri için yapmış oldukları hayırlı işleri, doğru kişilikleri, yedi bilgeliği bilmeleri, Tora'nın emirlerine göre yaşayıp arkalarından şerefli bir san bırakmaları bu meziyetlerden sadece birkaçıdır.

Ribbi Şalom Zaharjasiewicz'in Ağdı'nda, "haham neslinden olan rabbiye Tanrı verdi payını, o yedi bilgeliği bildi ve iç dünyanın gizemini bildi. Tevrat'ı cemaatine öğretti, eserleriyle okuyucularının gözlerini parlattı, mitsvayı korudu, gençleri eğitti, Tevrat ve bilgelik rehberi oldu" cümleleri ile rabbi haham övülmektedir.

Bir diğer ağıt metni olan ‘Hakim Ribbi Avraham Leonowicz’in Ağıdı’nın giriş bölümünde, ‘Rabbim ve atam, o başımın tacı/Aziz haham değerli yüreğim benim’ cümlelerinden bu şiiri Josef Leonowicz’in babası için kaleme aldığı görülür. Diğer ribbi ve hazzanların ağıt metinlerindeki benzer unsurlar burada da dikkat çekmektedir:

Biyi haşamların edi dorunda,/ *Hahamların beyi neslindeydi,*
Kim ol teneseler anar sıyında!/ *Kim ona değerce eş olabilir!*
Turhuzdu talmidler aziz Torada,/ *Yetiştirdi öğrenciler aziz Tora’yla,*
Keltirdi yergesine haşamların./ *Yükseltti hahamların derecesine*

Kenesa yivin hammese sakladı,/ *Kenesa evini daima korudu,*
Biyik dünyaları kerdi da bildi,/ *Yüce insanları gördü ve bildi,*
Naviliknin yabuk sırnı anladı,/ *Nebiliğin gizli sırnını anladı,*
Endirdi yavmahın haşgaşasının./ *Kaderinin yağmasını indirdi.*

Kerdi bavlannahın ic dünyalarının,/ *İç dünyaların gizemini gördü,*
Anladı sederlerin beresitnin,/ *Yaratılışın düzenini anladı,*
Bar bunu ol yetti bilmehi şartın/ *Bildiğinden yetti tüm işe*
Kosulmahın icside dünyalarının./ *İnsanların arasına katılıp.*

Ağıt yazarı burada, “Aziz Tora ile öğrenci yetiştirdi, kenesayı daima korudu, nebiğin sırlarını bildi, yaratılış sırnını anladı, cemaatine elli yıla yakın hizmet etti, yedi bilgeliği bildi, eserleriyle okuyucularının yüzlerini parlattı” gibi cümleler ile Leonowicz’in cemaatine yaptığı hizmetlerle dini kişiliği arasında kurduğu bağları özetlemektedir.

Üçüncü ağıt metni olan Ribbi Jeszua Josef Mordkowicz’nin Ağıdı’nı öğrencisi Ribbi Simcha Leonowicz yazmıştır. Karay Avazı dergisinde bu ağıt metni tanıtılırken şu ifadeler kullanılmaktadır:⁴ “Ribbi Jeszua Mordkowicz 1802 yılında doğdu 1884’te vefat etti. Harsza⁵’yı babası Avraham Leonowicz’in elinden aldı. Babası gibi hazzan olan Jeszua Josef’in ağıdı da diğer metinlerle paralel şekilde övgü cümleleri ile başlar: “Dinlemek isteyene Tora’yı öğretip gözlerimizi parlattı, yedi bilgeliği bilendi, dünyanın yaratılışını, nebiğin sırlarını anlamıştı, alçakgönüllüydü” ifadeleri Mordkowicz’in kişiliği hakkında bilgiler vermektedir. Vefatıyla cemaatinin yöneticisiz ve öksüz kaldığını, nurunun kaybolduğunu ifade eden cümlelerle devam eden ağıtta, hazzanın gençlik çağından beri Tora çalıştığını, çok eserler ve ilahiler yazdığını da görürüz. Üçüncü dörtlükten sonra gelen şu satırlar ise ilgi çekicidir:

Haşam tigel, bilgen yedi uslarını,/ *Haham kusursuz, bilen yedi akılları,*
Anladı sodların on sefiraların,/ *On sefiraların sırlarını anladı,*
Yaratmahın dünyanın, kerimin naviliknin,/ *Dünyanın yaratılışını, nebiğin vizyonunu,*
Bildi sırların biyik dünyalarının./ *Bildi yüce dünyaların sırlarını.*

Ham yaşlıklarından sayladı ezine/ *Gençliğinden kendine seçti*
Yivrenme Toranı, sırnı anlama,/ *Tora’yı öğrenmeyi, sırnını anlamayı,*
Tenesme dert taclarba ebgelerine,/ *Dert taçlarıyla atalarına denk olmayı,*
Barları azizleri Adonaynın./ *Hepsi Adonay’ın azizleri.*

“On Sefira” ifadesi ağıt metninde geçen önemli terimlerden biridir. On Sefira, Yahudi mistisizminde Tanrı’nın tezahür ettiği inanan on güçtür (Britannica, 2022). Özellikle Kabala’da olan bu düşüncenin şiire de yansımış olması dikkate değerdir. Diğer dörtlüklerde ‘merkava’⁶ kavramı da erken dönem Yahudi mistisizm okulunu ifade

eder. Şiirde bu mistik kavram ve terimlerin bulunması Karay düşüncesinin farklı kaynaklardan da beslendiğini göstermektedir.

Son ağıt metni olan Ribbi Jeszua Oğlu Ribbi David'in Ağıdı ise, şekil olarak diğer metinlerden ayrılmaktadır. Sekizlik ve her sekizlikten sonra gelen "Ahah, David, kaydad usun da malın? Da bumodur zehut, micvan da yalın?/ Ah ah, David, nerededir aklın ve varlığın? Bu mudur kazancın, mitsvan ve mükâfatın?" beyitinden oluşmaktadır. Her ne kadar şekil yönüyle farklı olsa da içinde barındırdığı düşünce dünyası aynıdır:

Da hali men az-azhına aytayım/ Ben birazcık anlatayım
Da hermetin kisinin anlatayım,/ Kişinin hürmetini söyleyeyim,
Zohe boldu anasından ezine/ Şerefli doğdu anasından
Aziz alhem da kep altın kezine;/ Aziz ilham ve çok altın gözüne;
Aziz tora da teren us icine,/ Aziz Tora ve derin akıl içine,
Da kimis kep, da kerikli mal tisine,/ Ve çok gümüş, güzel varlık düşüne,
Da ustalık edi barmaklarında,/ Ustalık parmaklarında idi,
Kemismedi canın atamlarında./ Kaybetmedi ruhunu adımlarında.

III. b. Ölüm Anı ve Cemaate Sesleniş

Yukarıdaki ağıt metinlerinin belli bir düzende yazıldığı görülmektedir. Önce hazzanların/ribbilerin çocukluklarından başlamak üzere hayatlarındaki önemli noktalar aktarılıp onları diğer insanlardan ayıran özellikler sıralanmış ve cemaatleri için yaptıkları hayırlar aktarılmıştır. Ağıtların son kısmında ise sırasıyla ölüm tarihleri, ölüm anları ve cemaate sesleniş bölümü vardır. Ölüm tarihleri aktarılırken yıl ve ay isimlerinin İbrani temelli verilmesi de dikkate değerdir. Çalışmada incelenen ağıt metinlerinde ribbi ve hazzanlar söz konusu olduğundan ay isimlerinin İbranice verilmesi doğaldır. Ancak, İbranice verilen bu ay isimlerinin Karay Türkçesi karşılıkları da bulunmaktadır. Ağıtlardaki zaman kavramlarını daha iyi görebilmek amacıyla şöyle bir çizelge oluşturabiliriz:⁷

Karay Türkçesi	İbranice	Türkiye Türkçesi	Karay Türkçesi	İbranice	Türkiye Türkçesi
1. Ayrılmış ay	Tiszri	Eylül-Ekim	7. Artarlı ay	Nisan	Mart-Nisan
2. Küz ay	Cheszwán	Ekim-Kasım	8. Kural ay	İyar	Nisan-Mayıs
3. Sohum ay	Kislew	Kasım-Aralık	9. Başküşan ay	Siwan	Mayıs-Haziran
4. Kış ay	Tewet	Aralık-Ocak	10. Yaz ay	Tammuz	Haziran-Temmuz
5. Karakış ay	Szewat	Ocak-Şubat	11. Ulah ay	Aw	Temmuz-Ağustos
6. Süvünç ay	Adar	Şubat-Mart	12. Çirik ay	Elul	Ağustos-Eylül

Ribbi Şalom Zaharjasiewicz'in ağıdında "Bu rav eldi şabbatında Şemotnun; Tandasına boldu astravı anın, Yilda 573 sanı kici peratnın, Tundu yarıklılı biyik keklernin / Bu Rab öldü Şemot'un şabatında; Sabahına oldu onun cenazesi, 573 yılında küçük Fırat'ın, Söndü ışığı büyük göklerin." dörtlüğünde rabbinin ölümünün Karay takvimine göre hesaplandığı görülür. Yıl, uzun hali ile 5000'li kısmı zikredilmeden ifade edilmiştir. Şemot, kavramı da bir diğer önemli dini terimdir. Şemot, Tevrat okuma parçalarından 'Mısır'dan Çıkış' bölümünün okunduğu 13. haftayı; Şabat ise cumartesi gününü ifade etmektedir.

Ölüm, felaket, savaş gibi temalarına göre de sınıflandırılabilen ağıt metinlerinin son bölümlerinde ölen veya felakete uğrayan şahıslar için dualar edilmekte ve geride kalanlar için de sabır dilenip ruhlarının hafiflemesi için avuntu cümleleri yakarılmaktadır. Ribbiler için kaleme alınan ağıt metinlerinde de bu amaç doğrultusunda son dörtlükte benzer cümleler zikredilmektedir. Yine aynı ağıdın son dörtlüğündeki; "Yoharlı biy ıstıruvcu canlarını, Kabul etkey canın sıyılı ribbinin, hem yubatkay dahın aziz kahalını. Turhay zamanında Tihyat metimnin / Yukarıdaki Bey ruhları toplayan, Kabul etsin

hürmetli beyin ruhunu, Hem avutsun aziz cemaatini. Kalksın Tihyat zamanında.” cümleler ise hem rabbinin ruhunun huzur bulması hem de cemaatin avunması için Tanrı’ya olan yakarışı hem de Tihyat (techyat hamatim: ölümden sonraki yaşam) zamanında onunla kavuşmayı belirtmektedir.

Hakim Ribbi Avraham Leonowicz’in ağıdında da hem ölüm yılı hem de son dörtlükteki dilekler benzer inanç ve görüş çevresinde dile getirilmiştir.

Sıylı şemi anın, yaḥsı saḥıncı./ *Onun şereflı adı, iyi hatırası,*
Atam Raw Avraham, ḥaḥam tereci./ *Atam Rab Avraham, hâkim haham.*
Uvlu didumnun biy Lewi hermetci./ *Hürmetli ceddım bey Levi oḡlu,*
Kenderivcileri aziz kahalnın./ *Aziz cemaatin yöneticileri.*
Ḥaḥam, kaysı edi ravı kahalnın./ *Haham, cemaatin hocası idi,*
Eldi dertinci kininde Mişpatimnin./ *Mişpatim ’nin dördüncü gününde öldü.*
Egirmi altıncı kininde Şevatnın/ *Şevat ’ın yirmi altıncı gününde*
Yilda 611 samı kici peratnın./ *Küçük Perat ’ın 611. yılında.*
Raḥmetlevci Tenri canın rastların./ *Baḡışlayan Tanrı doğruların canını,*
Kabul etkey canın aziz ḥaḥamnın/ *Kabul etsin ruhunu aziz hahamın*
Hem yubtkay bizni da bar kahalnı./ *Hem avutsun bizi, tüm cemaatini.*
Turhay goralına alnında biynin./ *Kalksın kaderine beyin huzurunda.*

İlk ağıtta ölüm yılından önce “Zaḥarya amcanın oḡlu ve haham Raw Şalom” cümleleriyle verilen kısa şecereyi bu ağıtta da görmekteyiz. Atam Rab Avraham, hakim haham, Levi oḡlu” ifadeleri soy bağlarını açıklamaktadır. 611 yılında (1851), Mişpatim’in dördüncü ve Şevat’ın yirmi altıncı gününde vefat ettiği bildirilir. Teolojik terimlerin hüküm sürdüğü bu son satırlardaki Mişpatim terimi Musevilikte Tevrat’ın yıllık okuma kısımlarına ayrılan Tevrat’ın on sekizinci hafta okunması gereken bölümünü ifade etmektedir. Bu da ‘Mısır’dan Çıkış’ bölümüdür. Son dörtlükte yer alan “doğruların canını baḡışlayan Tanrı, aziz hahamın ruhunu kabul etsin, bizi ve tüm cemaati avutsun” ifadeleri ise gelenekselleşmiş dua cümleleridir.

Ribbi Jesua Josef Mordkowicz’in ağıdının son dörtlüklerinde de vefat eden baba ile ruhlarının cennette olması için dua edilir ve 644 (1884) yılı Tammuz otuzunda, ‘seder mase’nin beşinci gününde dünyaya gözlerini yumduğu aktarılır. ‘Seder mase’ de Tevrat okuma parçalarının Çölde Sayım’ kitabının son kısmını ifade etmektedir. Diğer ağıt metinlerindeki ortak duygu kalıplarında oluşan son dörtlükte de “Evine, öğrencilerine, aziz cemaatine merhamet edip gözyaşlarını sil; ahirette bu rab sevaplarıyla karşında olsun” duaları ile ağıt metni son bulur.

Kayttı canı ayda, sındı luḥotlar./ *Döndü canı ayda, kırıldı levhalar,*
Tammuz otuzunda astrı yiladlar./ *Tammuz otuzunda çok ağladılar,*
Kohen gadolnun elgen kininde astradlar./ *Büyük kohenin öldüğü gün gömüldüler,*
Besinci kininde seder masenin./ *Seder masenin beşinci gününde.*

Bigin talmidleri, kahalı sındı./ *Bugün öğrencileri, cemaati kırıldı,*
Sıyt ettiler “Hoy biy”, hermeti sendi./ *Ağladılar “oy bey” diye, hürmeti söndü.*
644 yilda gufu zeretke kirdi./ *644 yılında bedeni mezara indi,*
Aziz canı kayttı alnına biynin./ *Aziz ruhu döndü beyin huzuruna.*

Aziz Tenrim, saḥın anın rastlthın./ *Aziz Tanrım, onu doğruluğunu hatırla,*
Asayıs gan edenge canın astrahın./ *Huzurlu cennetinde ruhunu sakla.*
Pak isleri için bizni tınc etkin./ *Onun temiz işleri için bizi huzurlu kıl,*
Zehutu kalkanlap aziz kahalnı./ *Sevaplarıyla kalkanla aziz cemaati.*

Yivin, talmidlerin, aziz kahalın/ *Evine, öğrencilerine, aziz cemaatine*
 Yubatkun e Tenrim, sirtkin yasların./ *Merhamet et ey Tanrım, sil yaşlarını.*
 Tihyat metimde bu rav goralına ezinin/ *Ahirette bu rab kendi kaderiyle*
 Turgay, kerme yarlıhasın Adonaynın./ *Dursun, Adonay'ın iyiliğini görmeye.*

Diğer ağıt metinlerinden yapısal olarak ayrılan son ağıt metni olan Ribbi Jeszua Oğlu Ribbi David'in ağıtı muhteva bakımından da bazı farklarla ayrılmaktadır. Ağıtın giriş cümlelerinde çocukluk dönemi anlatılan ribbinin, hayatı boyunca yaşamış olduğu zorluklar uzun uzadıya tasvir edilmiş ve cemaatine olan katkı ve faydaları övülmüştür. Ölüm dönemi aktarılırken de ölüm zamanını kendisinin bildiği aktarılır. "Bu Şabat Teşuva'da öleceğim, Aziz beye burada baş eğeceğim". Ve dediği gibi de olur. 5408 Şabat Teşuva'da vefat eder. "Şabat Teşuva" da önemli bir teolojik dönemi anlatmaktadır. On günlük tövbe süresine rastlayan dönemi ifade etmektedir. Vefatının ardından ailesi ve cemaati hüzne boğulur: "Sen mucizeler yapan evvelen, şimdi de yap ki biz de sevinelim" diyerek son bir mucize göstermesini dilerler. Her sekizliğin sonunda tekrarlanan beyit ise şu şekildedir: "Ah ah David, nerededir aklın ve varlığın/Bu mudur kazancın, mitsvan ve mükâfatın". "Mitsva" kavramı Musevilik ve Karaylıkta önemli bir yer tutmaktadır. Mitsva, Tevrat'ta Musevilerin uymakla yükümlü oldukları yapılması ve yapılmaması gereken davranışları içeren 613 adet emirler topluluğuna verilen addır (Britannica, 2018). Ağıtın şerh edilen bu bölümleri ise şöyledir:

Da çahtladı sezin kılma biyinin./ *Acele etti beyinin sözünü yapmaya,*
 Sahısladı sahisların miyinin./ *Beyninin fikirlerini düşündü.*
 Da buyurdu sezin yazma yıyınha./ *Buyurdu sözünü yazdırmaya cemaate,*
 Ki kaldırdı ulanların kıyınha./ *Ki bıraktı evlatlarını acıya.*
 "Da bu şabat teşuvada elemen./ *"Bu Şabat Teşuva'da öleceğim,*
 Aziz biyge muna men basuramen"./ *Aziz beye burada baş eğeceğim".*
 Da astraldı haşam kisi katına/ *Gizlendi haham yanına*
 Da telmerdi yabuk sıylı atına./ *Bekledi gizli şerefli adını.*

Kıluvcu sen tamasalar avaldan./ *Sen mucizeler göstericisin evvelen,*
 Halide kıl, da bizde biyeneyik./ *Şimdi de yap ki biz de sevinelim,*
 Da yohtur biy, kohende Ahronan./ *Yoktur bey, Kahin Ahron'dan başka.*
 Aruv canba tefilla keltireyik/ *Temiz ruhla dua yükseltelim*
 Da tezeyik habar aziz orundan./ *Bekleyelim haber aziz yerden:*
 Yuluv boldu! Da bizde esiteyik./ *Bağışlandı! diye biz işitelim.*
 Da çahtlahın kulun David-ivinden/ *Acele et kulun David evinden*
 Kuvanayik da anar basurayik!/ *Sevinelim de ona baş eğelim!*

Sonuç

İnsanlık yaşamının son durağı olan ölümün, yakın çevreye verdiği hüznün dizelere, sözlere, ezgilere dökülmüş şekli olan ağıtın Karay Türklerinde inanç çevresinde gelişimi yukarıda incelenen dört ağıt metni ile verilmiştir. Karayların hazzan ve ribbilere vermiş oldukları değer ve göstermiş oldukları hürmetin dünyadan göçmeleri sonrasında cemaat üzerinde bıraktığı derin teessürün cümlelere yansıdığı görülmüştür. Derin üzüntülerin yer aldığı bu ağıt metinlerinde 'kahal (קהל), Tora (תורה), deraş (דרש), Adonay (אדוני), mitsva (מצוה), Şabbat (שבת), şemot (שמות), merkava (מרכבה) vb.' İbraniceden alınan kelimeler büyük yer tutmaktadır. Karay inancı, Rabbanî Yahudilikten yalnızca 'yazılı Tevrat'a inanmaları ve sonraki dönemlerde oluşturulan yoruma dayalı eserlere inanmalarını bakımından ayrılmaktadır. Ancak yukarıda görmüş olduğumuz yedi bilgelik, evrenin yapısı ve insanın ruhundan her varlığa etki eden tanrının yansımaya şekli olan

sefirot ve merkava kavramları sonraki dönemlerde oluşturulan ve Karayların itibar etmedikleri dini eserlerde geçmektedir. Bu yönüyle de Karay hazzan ve ribbilerin konu edindiği ağıt metinlerinde yukarıdaki kavramların geçmesi ilgi çekici ve üzerinde düşünülmesi gereken noktalardan biridir.

“Ribbi Şalom Zaħarjasiewicz, Hakim Ribbi Avraham Leonowicz, Ribbi Jeszua Josef Mordkowicz, Ribbi Jeszua Oğlu Ribbi David” gibi Karay toplumu üzerinde büyük etkileri ve hizmetleri olan bu dört hazzan çevresinde oluşan ağıt metinlerindeki teolojik unsurlar yalnızca söz varlığı açısından değer taşımamaktadır. Hazzanların ölüm tarihleri verilirken Yahudi inancında Tevrat okuma düzeni bir diğer deyişle ‘peraşa’lar dikkate alınarak verilmiştir. Şemot’un Şabatında, Mişpatim’de, Seder Mase’de ifadeleri hazzanların ölüm tarihleri verilirken de bir kutsallaştırma amacı güdüldüğünü gösterir.

Her ağıt metninde olduğu gibi ayrılık, üzüntü ve acı duygusunun yoğun olduğu yukarıdaki ağıt metinlerinde hazzanların/ribbilerin dinlerine uygun bir şekilde mitsvalara (emirlere) göre yaşam sürmeleri, halkı bilinçlendirip iyi amellerde bulunmaları halkın acılarını bir nebze de olsa hafifletmektedir. Tanrının onları gittikleri yerde taçlandıracağı hissi kederin yerini avuntuya bırakmaktadır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Karayca’nın Kırım ağzında ‘sıgıt’, Haliç-Lutsk ve Trakay ağzlarında ‘sıyıt’ olarak kaydedilmektedir. ‘Sarnav’ kelimesinin ilk anlamı ‘şarkı, ilahi’ iken diğer bir anlamı da ‘ağıt’ tir.
2. Alexander Mardkowicz, 1875-1944 yılları arasında yaşamış, Karay dili ve edebiyatı üzerine önemli çalışmaları olan, özellikle ilk periyodik Karayca dergi olan ‘Karay Avazı’nın editörü. Yukarıda Türkiye Türkçesi ile aktarılan bölümler derginin X. sayısında şu şekilde geçmektedir: “Sahıncı bu ribbinin astrı maħtavlu, negince ki edi baki bar uslarda da uħutup Toranı turħuzdu kep talmidler. Eldi 1811 yilda. Tuvhan yılı ann tivildi bizge bilivli, bilebiz duhruluk bıla ancak bunu, ki tirlik yılları uzun yohediler. Kart metrikada taptım, ki katımı ann Salomea Zaħarjasiewicz eldi. 22.IV.1846, bu indeledi 35 yıl elivinden sortun erinin.”
3. Bu ulla Ribbi edi astrı yivretken, biliredi yat tillerni, da şemi ann edi bilivli necik karay cımatlarda, alay ezi yat ummalarda. Hazzanlık etti yuvuk 50 yıl. Midraşından ann çıktı kep yivretken dünya, eki uvlu ediler Hazzanlarba, bir Halicte, da bir Luckada.
4. Ribbi Jeszua Josef Mordkowicz tuvdu 1802, eldi 1884 yilda. Kolundan ulla ribbisinin Avraham Leonowicznin kabul etti Harszaa. Edi nece yıl Hazzanba Kokizowda, son kurdu catırın Halicte, da elivinden sortun Ribbi Josefın Leonowicznin Hazzanlık etti da birden yivretti Toranı. Midrasından çıktılar kep Ribbiler da Tora uħuvular. Kınası ann tizidi talmidi Ribbi Simcha Leonowicz.
5. הַאָשֵׁרָה: İzin belgesi, vize
6. (merkava) מַרְכָּבָה
On ikinci dörtlükteki deraş kelimesi de kutsal ayetleri açıklama yöntemidir. (דרש)
7. ay isimlerinin bulunduğu karşılaştırmalı tablo, Karay Avazı dergisinin son sayfalarındaki takvim çizelgesi ile Trakay Tarih Müzesi ve Polonya İçişleri ve İdari Bakanlığının çıkardıkları takvimler dikkate alınarak oluşturulmuştur. 2022 yılında Litvanya’da ‘Trakay Tarih Müzesi’ tarafından çıkartılan takvim Kış-Ay (Aralık-Ocak) ile başlamaktadır. Takvimin girişinde Litvanca-Karayca olarak ay ve gün isimleri verilmektedir:
Sausis-Kyş Aj, Vasaris-Karakyş Aj, Kovas-Siuviuñč Aj, Balandis-Artarych Aj, Geguzė-Kural Aj, Birzelis-Başkuschan Aj, Liepca-Jaz Aj, Rugpjūtis-Ulah Aj, Rugsėjis-Ćirik Aj, Spalis-Ajrychsy Aj, Lapkritis-Kiuž Aj, Gruodis-Sohum Aj
Pirmadienis-Jechbaškiuñ (Pazartesi), Antradienis-Ortakiuñ (Salt), Trećiadienis-Chankiuñ (Çarşamba), Ketvirtadienis-Kičibaraski (Perşembe), Penktadienis-Baraski (Cuma), Šeštadienis-Šabbatkiuñ (Cumartesi), Sekmadienis-Jechkiuñ (Pazar)
2016 yılında Polonya İçişleri ve İdari Bakanlığı tarafından çıkartılan takvim ise Artarış-Ay (Nisan-Mayıs) ile başlamaktadır. Takvimde ay isimleri Lehçe-Karayca-Litvanca ve Rusça karşılıkları ile verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet (ed. Oğuz, M. Öcal.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004.
- Aleksander, Mardkovicz (ed.). *Karay Avazı* C. 6, Luck 1933;
- . *Karay Avazı* C. 10, Luck 1936.
- Alptekin, A. B. “Silifke”de Derlenen Ağıtlar”. *Türk Folkloru/ Aylık Folklor Dergisi* S. 36, 1982.
- Balı, Muhan. *Ağıtlar*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1969.
- Baskakov, N. A., Szapszal, S. M., Zajaczkowski, A., *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*, Moskova. 1974.
- Besalel, Yusuf. *Osmanlı ve Türk Yahudileri*. (1. Baskı). İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1999.
- . *Yahudilik Ansiklopedisi* (I. cilt). İstanbul: Gözlem Yayınları, 2001.
- . *Yahudilik Ansiklopedisi* (II. cilt). İstanbul: Gözlem Yayınları, 2001.
- Boratav, P. Naili. *Folklor ve Edebiyat*. C. 2, İstanbul: Adam Yayınları, 1982.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "mitzvah". *Encyclopedia Britannica*, 14 Jan. 2018, <https://www.britannica.com/topic/mitzvah-Judaism>. Accessed 22 March 2023.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "sefirot". *Encyclopedia Britannica*, 28 Sep. 2022, <https://www.britannica.com/topic/sefirot>. Accessed 22 March 2023.
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Görkem, İsmail. *Türk Edebiyatında Ağıtlar Çukurova Ağıtları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Gülyeryüz, N. Avigdor. *The Turkish Jews* (1. Baskı). İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2009.
- Karaj İuwachları (Kalendarz karaimski), 2016/2017, Karay Takvimi-II.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları / 1371, Kaynak eserler Dizisi / 1991.
- Kaya, Doğan. *Halkbilim Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi, 2002.
- Örnek, S. Veyis. *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Yayınları, 1972.
- Özdemir, V. Cem. “Burdur Dirmil’de (Altınyayla) Ağıt Geleneği ve Ağıtlar”. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi. 2015.
- TDK. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Trakü İstorijos Muziejus, 2022. Karay Takvimi-I.
- Uludağ, Süleyman. “Ağıt”. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/agit#1> (20.02.2023).